

ENERJİDE KÜRESEL DÜZENLEMELER VE REKABETÇİ POLİTİKA ARAYIŞLARI

Prof. Dr. Osman SEVAİOĞLU

(ODTÜ Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi)

Dr. Sedat ÇAL

(Enerji Yatırımları Kıdemli Uzmanı)

Prof. Dr. Osman SEVAİOĞLU (ODTÜ EEMB Öğretim Üyesi)-
Konumuz, Elektrik, Enerji Sektöründe Rekabet.”

Sektörde rekabet, özellikle elektrik sektöründe rekabet, son derece geniş, tartışmalı bir konudur; yanlış anlaşılabilir çok tarafı vardır, sektörde rekabete dayalı piyasa yapısı kuruldu mu kurulmadı mı tartışmaları vardır.

Ben, EPDK'nin kuruluş yıllarında görev yapmış birisi olarak, değerlendirme yapmak bakımından, 4628'in amaçları ve bugün gelinen nokta hakkında herhâlde konuşma yetkisine sahip bir kişiyim diye düşünüyorum. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun kuruluş yıllarında neler düşündüğümüzü, neleri amaçladığımızı ve bugün bulunduğumuz noktada nereye vardığımızı değerlendirmemiz gerekir düşüncesindeyim.

İsterseniz, 4628 Sayılı Yasanın amaçlarından başlayalım. 4628/1'inci madde, serbestleşmenin amaçları ile ilgilidir. Bu maddede şöyle denilmektedir: “Bu kanunun amacı; elektriğin yeterli (yani arz ve talep birbirine yetecek), kaliteli (kesintisiz, sabit gerilim ve frekans altında), sürekli (kalite ile aynı anlamı), düşük maliyetli (toplumun ihtiyacı olan anlamda ucuz elektrik), çevreyle uyumlu (havayı kirletmeyen), tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında (tekel ortamında değil) özel hukuk hükümlerine göre...” “...Rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre (yani tarafların serbest iradeleriyle birbirleriyle yaptıkları anlaşmalara göre hükümleri saptanan sözleşmelere dayalı olarak) faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanmasıdır (yani EPDK'nin kurulması ve EPDK'nin bu piyasada bağımsız bir denetim sağlaması.)” 4628 sayılı yasa kendi içinde lafzi ve gâi anlamı son derece uyumlu ve tutarlı bir yasadır. Bu nedenle de, bu yasa üzerinde yapılacak müdahalelerin dikkatli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Yasa üzerinde bugüne kadar yapılan müdahalelerin buna uygun olarak yapıldığı söylenemez. Bilakis,

Yasa üzerinde bugüne kadar yapılan müdahaleler bence hoyrattır ve dikkatlice yapılmamıştır.

Yasada ifade edilen bağımsızlıktan kastımız şudur; Kurulacak Düzenleme Kurulu Bakanlığın dahi etkisinde olmayacaktır. -mesela Bakanlığa bağlı bir genel müdürlüğü bir tarafta, bir şirket öbür tarafta aralarında ihtilaf çıkmış ve dosya adli yargıda görülmektedir., Hukuk her şeyden önemlidir, yani mühendislikten de önemlidir, iktisattan da önemlidir; 4628 sayılı yasa ile kurulması amaçlanan yapıdaki başarısızlıklar da genellikle hukuki yapıda yapılan bu kazalardan dolayı ortaya çıkmaktadır. Bir iptal davası açılmakta ve o üzerinde yıllarca uğraşılan yapı bir anda yıkılmakta ve yeniden en başa dönülmektedir. (mesela en son nükleer ihalesinde olduğu gibi.) Bunun arkasından, bugün varılan noktaya bakalım.

Piyasa Açıklık Oranı

Sektörde rekabete dayalı bir yapının kurulması ile ilgili olarak öncelikle şunun ifade edilmesi gerekir ki, piyasa açıklık oranında bir yanlış tanım kullanılmaktadır. Piyasa açıklık oranı, sektörde rekabete dayalı bir yapının kurulmasının temel işaretlerinden birisidir. Düzenleme Kurulunun tanımına bakılırsa, piyasa açıklık oranı, serbest tüketicilerin serbest olabilmeleri için bir önceki yılda yapılan tüketim ile belirlenen yıllık elektrik tüketim düzeyidir. Bir başka ifade ile, tüketicilerin ikili anlaşmanın tarafı olabilmeleri için yetkilendirmelerini sağlayan husus bir önceki yılın tüketimi ile ölçülen tüketim düzeyidir. Bu düzeyin aşması gereken limit aşağı doğru indirildikçe “piyasa açıklık oranı arttırılmıştır” denilmektedir. Bu şekilde bir tanımlama kesinlikle yanlıştır ve da yanıltıcıdır. Böyle bir şey olamaz. Piyasa açıklık oranının AB’de tanımı şöyledir; “Piyasa açıklık oranı piyasada serbestçe alınıp satılan elektriğin toplam elektriğe oranıdır”; Bir tüketici serbest yapılmakla, ona serbest tüketici tanımı vermekle o serbestleştirilmiş oluyor değildir. Serbest tüketicinin herkes tarafından bilinen tanımı şöyledir: İsteddiği yerden istediği kadar elektriği alabilen tüketici. Peki, ona o kadar elektriği o fiyata veren üretici var mı? Elektrik ticareti iki taraflıdır; bir taraf elektriği satmalı, diğer taraf ise almalıdır. “Sen artık serbestsin” diye tüketicinin eline, bir “Serbest Tüketici Belgesi” vermekle piyasa açıklık oranı artırılmış olmamaktadır. Zira, piyasada makul fiyatla o kadar elektrik yok ise tüketici ne yacaktır? Bu tüketici sonunda mecburen TEDAŞ’a veya TETAŞ’a gitmekte ve elektriğini oradan almak zorunda kalmaktadır, zira, şu anda TEDAŞ’ın ve TETAŞ’ın fiyatı “maliyet esaslı tarife”ye göre elektrik üreten üreticilere göre daha düşüktür. Zira doğalgaz fiyatları almış başını gitmiş piyasada üretim yapan serbest üreticilerin fiyatları yüksek. İsterseniz önce serbest tüketici yüzdesine bir bakalım, ondan sonra da doğalgaz fiyatlarının piyasaya olan etkilerine gelelim.

TETAŞ'ın şu anda piyasadaki payı 155 milyar kWatt-saattir. (Sektörde rekabete dayalı piyasa oluşturma çabaları bakımından bu yüksek miktarı ister kabul edin, ister etmeyin, aynen böyledir) Yani, kamu eliyle elektrik satan kamu toptancısının sattığı elektriğin toplamı 155 milyar kWatt-saattir. Türkiye zaten geçen sene 196 milyar kWatt-saat elektrik tüketmiştir. Ekonomik kriz sebebiyle tüketim sadece % 4.3 artmıştır, yani % 8.5 artmamıştır, azalmıştır.

155 milyar kWatt-saati yüzdeye vurursanız, % 81.94 yapmaktadır. Bu kısaca şu demektir: Türk elektrik piyasasının % 81.94'ü şu anda serbest rekabete dayalı piyasada satılıyor değildir. Fiyatları, miktarı, süresi 25 yıl gibi uzun vadeli süreye yayılan, alım garantisi verilen elektrik ikili anlaşmalarla satılıyor olarak nitelendirilemez. Bu % 81.94 ün dışında geri kalan üreticiler ise otoprodüktörler ve serbest üretim şirketleridir. Şu anda piyasada sadece otoprodüktörler ve serbest üretim şirketleri ikili anlaşmalarla elektrik satabilmektedirler. Otoprodüktörler de rekabete dayalı serbest piyasada faaliyet gösteren şirketler olarak kabul edilebilir veya yapıları kolayca serbest üretim şirketine dönüştürülebilir.. Bunları da serbest üreticilerin üzerine toplarsanız, piyasa açıklık oranı halen % 17.95 e ulaşmaktadır.Yani, elektrik sektöründe serbestleşme oranı, yani, piyasa açıklık oranı halen sadece % 17.95 tir.

EPDK'nin bu seneki faaliyet raporunda, piyasa açıklık oranında serbest tüketici sayısını gösteren bir tablo var. Türkiye'de bu kadar zaman geçmiş (2001-2010), 9 yıl geçmiş, şu anda belge almış 390 tane serbest tüketici var; başka yok, hepsi bu kadar; Ocak ayında bu 408'miş, yani 18 tanesi serbest olmaktan vazgeçmiş. bu sayının 390 değil aslında şu anda 3.900 olması lazımdı.

Bu iş niye olmuyor, sayıları 408 olan serbest tüketiciler serbest tüketici olmaktan niye vazgeçiyor? Bunun üzerinde son derece detaylı ve dikkatli bir şekilde çalışılması gerekmektedir. Türkiye'de elektrik yaklaşık 62 aydır, satılması gereken "Marjinal Fiyat"ın altında satılmıştır; Bu fiyatla elektrik satılması aslında siyasi bir karardır, bunun siyasi nedenleri burada tartışılacak değildir, Zira, burası siyasi kararların tartışılması gereken bir yer değildir. Siyasi kararlar, eğer tartışmak isteniyorsa, Türkiye Büyük Millet Meclisinde siyasi platformda tartışılır, yani onu bir başka parti gündeme getirir, tartışır, tartışılır; ama maalesef Türkiye Büyük Millet Meclisindeki muhalefetin böyle bir iradesinin ve öngörüsünün olmadığı da görülmektedir. Türkiye'de elektrik 62 ay boyunca, - hiçbir muhalefet partisi farkında değil, - olması gereken fiyatın altında satılmış. Öte yandan, doğalgaz fiyatları almış başını gitmiştir. Hatta bir ara petrol 150 dolara varmış ve oradan geri dönmüştür, fakat elektrik fiyatları hep sabit kalmıştır. Bildiğiniz gibi, , petrole doğalgaz fiyatları birbirine paralel seyretmektedir; yani, petrole yapılan her zam 3 ay sonra doğalgaza

yansımaktadır. Türkiye, kamu elektrik şirketi vasıtasıyla, ilgili kamu toptan şirketi vasıtasıyla 62 ay boyunca 8.6 sent fiyat üzerinden toptan elektrik satmıştır.

Kamu toptan satış şirketi, adı üstünde, bir kamu kuruluşudur. Başında genel müdür vardır ve bu genel müdür Siyasi İradenin atadığı bir kişidir. Dolayısıyla, sonuçta bu kamu toptan satış şirketi, ister zarar etsin ister etmesin, hükümet ne derse malını o fiyata satmak zorundadır. Bu sonuçta siyasi bir karardır ama gerçek budur.

Ucuz elektrik satışı hususunda Siyasi İrade tarafından şöyle söylenebilir: “Ucuzlattık, da, kötü mü ettik, vatandaş ucuz elektrik aldı?” Doğrudur, ilk bakışta bu böyle görünmektedir. Bununla birlikte, elektrik sektöründen sanayici ve ticaret sektörüne (% 64’ü sanayi ve ticarettir ve sadece % 22’si evdir, yani bu ucuz elektrikten evler sadece % 22 oranında istifade edebilmiştir. Geriye kalan tüketiciler sanayi ve ticarettir) Elektriğin ucuz satılması nedeniyle de bu 62 aylık süre içinde Hazineden 13 milyar dolar akmıştır.

Şimdi gelelim elektriğin ucuza satılmasının rekabete dayalı serbest piyasa yapısına olan kötü etkisine: Bu etki kısaca şöyle izah edilebilir:

Türkiye’de özel sektör, yani otoprodüktörler ve serbest üreticilerin çoğu küçük şirketlerdir. Bunlar: tekstil fabrikalarıdır, çimento fabrikalarıdır, demir-çelik fabrikalarıdır, seramik fabrikalarıdır. Bunların güç ihtiyaçları da en fazla 10 MW, 15 MW civarındadır, yani, daha fazla değildir, kendi ihtiyaçları kadardır. Bunların temel amaçları ucuz elektrik elde etmek değil, kaliteli elektrik elde etmektir. Bu nedenle de, bunların çoğu fabrikalarının bahçelerine doğalgaza dayalı küçük boyutlu santraller kurmuştur. Öte yandan, son yıllarda Doğalgaz teknolojisindeki olumlu gelişmeler sonucu doğalgaz santrallerindeki sıcaklık 2.200 derece selsiyusa kadar ulaşmış ve verimlilikleri % 52’lere kadar varmıştır. Dolayısıyla 10 MWlık bir doğalgaz santrali bugün eskinin 1.000 MWlık santrali ile aynı yüksek verimlilikle çalışabilmektedir. Yani, tekstil, çimento, demir-çelik, seramik fabrikaları, herkes, “benim de bir tane olsun” diyerek fabrikasının bahçesine bir santral kurmuştur. İşin bir de bu şekilde psikolojik yönü de vardır; yani, “Bu santral benimdir” diye herkese gösterilmektedir. Yalnız son yıllarda doğalgaz fiyatları gökyüzüne çıkmıştır. Petrol fiyatları 150 dolarlara dayanmıştır. Buna bağlı olarak da doğalgaz fiyatları da bir aralık 400 dolar limitini dahi aşmıştır. Bu nedenle de, bu santraller makul fiyatlarla elektrik üretemez hâle gelmişlerdir, çünkü doğalgaz fiyatları yüksektir ve de bu fiyatların kontrolü yurtdışına bağımlıdır.

Öte yandan, kamu toptan şirketi TETAŞ’ın önemli bir avantajı vardır, ki o da şudur: doğalgazdan elde edilen elektriğin fiyatını Hidroelektrik ve kömür santrallerinden elde edilen, edilen diğer elektrikle “yumuşatabilmekte” ve bu

yumuşatılmış fiyatla piyasaya sunabilmektedir. Kamu santralleri amortismanlarını kısmen veya tamamen zaten ödemiş durumdadır veya bu amortismanlar, tarife oluşturulurken siyasi nedenlerle gerektiği gibi dikkate alınmamakta ve fiyat hesaplamalarına katılmamaktadır. Dolayısıyla, TETAŞ'ın elinde, doğalgazla üretilen elektriğin fiyatını yumuşatabilmek için Atatürk Afşin-Elbistan, Karakaya, Keban gibi son derece güçlü, geniş bir hidroelektrik ve linyit portföyü vardır. Bu nedenle de, bu “fiyat yumuşatma” işini son derece kolayca yapabilmektedir, Tabii bu yumuşatma işlemi bu şekilde aşırı ölçülere vardırılnca kamu 13 milyar dolar zarar da etmiştir ama buna rağmen bugüne kadar 8.6 sent fiyatla piyasaya elektrik verebilmiştir. Unutmamalıdır ki, TETAŞ'ın piyasadaki oranı halen TETAŞ'ın şu anda piyasadaki payı 155 milyar kWatt-saattir. Bu 155 milyar kWatt-saati yüzdeye vurursanız, % 81.94 yapmaktadır. Bunun karşısında, doğalgaza dayalı elektrik üreten bu küçük üreticiler ayakta duramamışlar ve sonunda santrallerini satışa çıkarma, kapatma noktasına kadar gelmişlerdir. Bu santral sahipleri özellikle doğalgaza dayalı olarak üretim yapanlar bugün bile hala ayakta duramamaktadırlar. Geçen hafta ben bir çimento fabrikasında, atık ısıdan elektrik elde etmek üzere 5 MWlık bir santral kurulması üzerinde bir görüşmeye katılmış idim. Fabrikada inanılmaz şekilde havaya, boş yere verilen atık ısı kullanılarak 17 MW enerji üretilebilmek mümkün idi. Bursa firmanın ayrıca 150 MW kadar da doğalgaza dayalı üretim yapan bir santrali var. Adamlar bana dediler ki; “biz fabrikanın ihtiyacı olan elektriği TEDAŞ'tan alıyoruz.” Düşünebiliyor musunuz; bir bahçe var, bahçenin şurasında çimento fabrikası var, şurasında da 150 MW lık santral var, hepsi aynı şirketin, etrafı çevrilmiş, ama çimento fabrikası için elektriği daha düşük bir fiyatla TEDAŞ'tan almakta, kendi santralinin elektriğini de DUY'a satmaktadır. Bu nasıl olabilmektedir? Aradaki fark, yani, “spread” oldukça geniş ve bu bir gelir olarak firmanın aktifine yansıyor. Sonuçta, piyasa yapısındaki bu çarpıklıklar nedeni ile böyle inanılmaz durumlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Siyasi sebeplerle piyasa fiyatını çok aşağıda tutarsanız ve bu esnada doğalgaz fiyatları bu şekilde artarsa, sonunda özel girişimciler tökezlemeye başlamaktadırlar; Hidroelektrik santraller için de durum buna benzerdir. Herkes zanneder ki, hidroelektrik santraller akarsudan elektrik elde ediyor ve su veya rüzgâr bedava, elektrik de bedava. Böyle bir şey yoktur. Bu santrallerin son derece ciddi yatırım maliyetleri vardır ve bu maliyetler son zamanlarda iyice artmıştır. Bugün bir rüzgâr türbininin ancak 1 MWını ancak 1.200 Euroya veya 1.800 dolara kurabiliyorsunuz; Akışkan yataklı kömür santralleri için bu rakam 2.700 dolar civarındadır. Bunlar az rakamlar değildir. Kyoto'nun tarafı olmamızdan sonra artık Türkiye'de klasik kömür santrali yapılamaz hâle gelmiştir.; Artık linyit santrallerimizi akışkan yatak teknolojisine dayalı olarak

kurmak zorundayız. Bu nedenle de, yatırım maliyetlerimiz en az % 50 oranında artmıştır ve maalesef maliyetlerin hepsi sonuçta “Maliyet Esaslı Tarife”nin terimleri olarak tarifeye yansacaktır.

Özel sektör dediğimiz şirketlerin hiçbirisi, birkaç istisna dışında, büyük güçlü enerji üreten santral kuramamaktadır. 500 MW, 800 MW, 1.000 MW gibi santraller henüz ortada yoktur; varsa da istisna olarak bir-iki tanedir ve ithal kömüre, doğalgaza dayalıdır ve bunlar ihtiyacın çok çok altındadır. Öte yandan, 5.000 MWlık nükleer santralin iptal edilmesiyle Türkiye'nin bir anda 40 milyar kWatt-saatlik bir üretim açığı ortaya çıkmıştır; Bu açık hiçbir şekilde, yani yenilenebilir enerjiyle dahi kapatılamamaktadır. Bütün rüzgârlar, akarsular devreye alınsa dahi, ancak iptal edilen bu nükleer santral kadar elektrik üretilebilmektedir. İşin daha da kötü tarafı, yeni akarsu santrali kurulma şansı da pek yoktur. Ayrıca, akarsu santrallerine herkes karşıdır; halk yatırımcıları Doğu Karadeniz'de tüfeklerle karşılamaktadırlar. Bu ülkede herkes enerji üretimine karşıdır, hiç kimse enerji üretmemektedir. Ama farkında değildirler ki, şu lambalar, şu bilgisayar, herşey elektrikle çalışmaktadır. Herkes elektrik istiyor ama aynı zamanda elektrik üretimine de karşıdır. Daha dün Samandağı'ndaki kadınlar, “biz rüzgâr türbinleri istemiyoruz” diye yürüyüş yapmışlardır. Herkes nükleere, kömüre, hidroelektriğe karşı. “Derelerime dokunma” diye bağırınlar var, yürüyenler var. Peki, biz bu elektriği nasıl üreteceğiz, bu işin sonu nereye varacak, bu ülke nasıl elektrik üretecek? Bu ülke bu doğalgaz fiyatları ile daha fazla ileriye gidemez. Şu anda doğalgaza dayalı elektrik üreten santrallerin oranı % 48.2; eğer bu nükleer santrali kurmazsak bu oran 2020 de % 75'e kadar çıkmaktadır. Eğer bu nükleer santrali kurarsak, bu defa da, yine Rusya'ya, toplamsal olarak, dışa bağımlı enerji olarak bu oran yine % 75 olmaktadır ama bu defa bu üretimin % 25'i nükleer, % 50'si de yine doğalgaz olmaktadır. Yerel kaynaklarını geliştirmedeği sürece Türkiye'nin işte böyle bir açmazı vardır.

Sistem Dengesizlik Fiyatları

Sistem dengesizlik fiyatları ile ilgili olarak şunlar söylenebilir. Türkiye, Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetimi (DUY) Uygulamasına 2006'da başlamıştır. 2006'dan 2007'nin sonuna kadar deneme amaçlı olarak ödemeye dayalı olmayan tahakkuk yapılmış, 2007'nin sonunda ise ödemeye dayalı gerçek tahakkuk uygulanmasına başlanmıştır. Bu sene (2009) Aralık ayında da saatlik uygulamaya dayalı tahakkuka başlanmıştır. saatlik uygulamaya dayalı tahakkuka başlanması şu demektir; Serbest tüketiciyle üretici arasındaki dengelemeye dayalı ikili ilişki her saat başı kontrol edilecek, aradaki farklar eksik olan tarafa fatura edilecektir, yani ödetelecektir. Bu iş için TEİAŞ bünyesinde bilgisayara dayalı son derece gelişmiş bir kontrol ve iletişim sistemi halen kurulmaktadır. Aynı veya benzer bilgisayar ve kontrol sistemleri piyasa katılımcısı olan üretim şirketleri için

de gerekmektedir. Bu iş için son derece gelişmiş yazılım, haberleşme, sayaç ve ölçümleme sistemleri, yeni bir anlayış, eğitim ve insan yapısı gerekmektedir ve Türkiye bu noktalardan şu anda çok uzaktadır. Şu anda serbest tüketiciyle Dengeleme Uzlaştırma Merkezi arasındaki enerji alışverişleri ile ilgili veriler hala CD'lerle taşınmaktadır.

Şimdi DUY'da ortaya çıkan fiyatlara, özellikle akşam fiyatlarına bakalım. Piyasanın en zor durumda olduğu zamanlar akşam saatleridir, yani arzla talebin birbiriyle dengelenmesinde zorluk yaşanan zamanlar bu akşam saatleridir. Akşam saatlerindeki fiyatlar genellikle marjinal fiyatı belirlemektedir, zira en yüksek fiyat genellikle o akşam saatlerindeki fiyatlardır ve o süre için o yüksek fiyat geçerli olmaktadır. Bu durumda da bu saatlerde enerji sunan tüm üreticiler o yüksek fiyattan yararlanmaktadırlar. 2006 yılının marjinal fiyatlarının ortalaması 99 TL/MW-saattir. 2007 yılının ortalaması 113 TL/MW-saat, 2008'in ortalaması 157 TL/MW-saat, 2009'un ortalaması da 147 TL/MW-saattir. Akşam saatlerinde ise bu fiyat ; 130, 135, 175, 174 TL/MW-saattir. Bu rakamların anlamı şu demektir: Türkiye'de akşam saatlerinde DUY'da kWatt-saati 17.5 sente elektrik alınıp satılmaktadır; yani elektriğe ihtiyacı olan firma TEDAŞ'tan ucuz fiyatla elektrik almakta, öbür taraftan da, 17.5 sent'e kendisi DUY'a satmaktadır. Aslında gündüz tarifesi de aşağı yukarı aynıdır, ve 150 TL/MW-saat, yani 15 Yeni Kuruştur. Bunlar çok yüksek fiyatlardır ve de giderek daha da artacak gibi görünmektedir. Bir başka ifade ile arz talep dengesizliği nedeniyle gündüz ile gecenin pek farkı da kalmamıştır. Bu nedenle de, ürettiği enerjiyi günün 24 saati DUY'a satan ve öteki taraftan TEDAŞ'tan veya TETAŞ'tan ucuz fiyatla elektrik alan şirketler vardır. Aradaki fark da bu şirketlerin aktiflerine gelir olarak yansıtılmaktadır.

Türkiye'nin enerji yatırımları bakımından iki önemli şanssızlığı vardır; Bunlardan birisi; dış piyasalarda Çin ve Hindistan'ın korkunç düzeyde primer enerji (kömür dahil) emmesidir. Buna bağlı olarak da dış piyasalarda "primer" enerji fiyatları yükselmiştir. Türkiye'nin enerji yatırımları bakımından ikinci önemli şanssızlığı ise Siyasi İradenin iç piyasada, yaptığı bu 62 aylık sübvansiyondur. Bu 62 aylık sübvansiyon esnasında ve de sonucunda yabancı yatırımcılar Türkiye'ye gelmekten vazgeçmiştir. Bu yatırımcıların Türkiye ile duygusal bağı yoktur, yani bu yatırımcılar Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşı falan değildirler. Bu yatırımcılar gelmelerini isteyenlere kısaca şunları sormaktadırlar;

- 1) Eğer gelir ve bu santralı kurarsam, üreteceğim elektrik üzerinde uzun vadeli ESA yapacak mısınız ?
- 2) Bu ESA'da, Maliyet Esaslı Tarifeye göre makul fiyat verecek misiniz?

3) Sözkonusu ESA ile yapılacak satışlara Hazine garantisi veriyor musunuz?

Türkiye şu anda, bunların hiçbirini verememektedir, zira, TEDAŞ yerli piyasada 8.6 sente 62 ay süre ile ucuz elektrik satmıştır. Bu sürenin sonunda seçimlerin yapılmasının ardından elektriğe ard arda dört defa zam yapılmıştır, ortalık birbirine girmiştir ve şu anda varılan ortalama fiyat 15.2 Yeni Kuruştur. Bu fiyat yabancı yatırımcılar bakımından hala düşüktür ve de Tüketici örgütlerinin baskısı nedeniyle, yani, yine siyasi nedenlerle daha fazla artırılamamaktadır. Halbuki şu anda elektriğin olması gereken fiyatı 18 Yeni Kuruştur. Mevcut doğalgaz fiyatlarıyla ve doğalgaza dayalı üretimin oranının % 48.2 olduğu düşünerek yapılan basit bir hesaplama sonucunda ortalama marjinal fiyat 18 Yeni Kuruş çıkmaktadır. Yani, elektriğin akşam saatlerinde, hatta gündüz saatlerinde olması gereken fiyatı 18 Yeni Kuruştur. Öte yandan, bu 18 Yeni Kuruş, Siyasi İrade tarafından kabul edilebilir bir rakam değildir. 18 Yeni Kuruşa elektriği satma yönünde karar veren bir Siyasi İradenin, tüketici örgütlerinden gelen toplumsal baskılar yüzünden ayakta duramayacağı, herkesin üzerine yürüyeceği aşikardır. Öte yandan, bu fiyata ulaşamazsanız girişimci de gelmeyecektir, elektrik bollaşmayacaktır ve rekabet de olmayacaktır, ve işin daha kötüsü, serbest piyasada ikili anlaşmalarla malını satmak üzere yatırım yapmak üzere kurulmuş olan bu 10 MWlık, 20 MWlık (bazıları 450 MWa kadar varmaktadır) özel sektör girişimlerinin de çoğu malını DUY'dan başka bir yere satamaz hale gelecektir. Zira bu küçük girişimcilerin hemen hepsinin elinde doğalgaza ve küçük akarsuya dayalı santraller vardır ve bu santrallerin hepsinin ciddi yatırım yükleri ve bankalara borçları vardır. Bazen öyle durumlar vardır ki, girişimci Firma santrale bu suyu aktarabilmek için 5 kilometre uzunluğunda tünel açmak zorundadır ve sadece bu tünelin bedeli 50 milyon dolardır. Bir başka ifade ile girişimci firma 50 milyon dolarlık tünel açacak ve bu tünelin içinden bu suyu akıtacak ve bunun maliyetini de tarifeye, elektrik fiyatlarına yansıtacaktır. Öte yandan bu tarifeler halen büyük oranda Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun onayı ile TETAŞ ve TEDAŞ tarafından belirlenmektedir. Bir başka ifade ile sözkonusu Firma bu tünelin maliyetini tarifesine yansıtırsa dahi, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun onayı ile TETAŞ ve TEDAŞ tarafından belirlenen bu ucuz tarifeyi aşamayacak ve muhtemelen de bu yatırımdan vazgeçecektir.

Kabaca hesaplanan bu 18 Yeni Kuruş civarındaki marjinal maliyete yani, gerçek fiyata varılmadığı sürece, yani, maliyet esaslı tarife uygulanmadığı sürece yabancı yatırımcı kolay kolay gelmeyecektir. Gelen yabancı yatırımcılar da yakıt bedelinin "pass through" ithal doğalgazın, ithal kömürün bedelinin tarifede "pass through" olması gibi 4628 de önce uygulana ve artık terkedilen birtakım tarife

modellerini tekrar gündeme getirmek isteyeceklerdir. Öte yandan, yapılan ithal kömür yatırımlarının çoğu Çin sermayesine ve Çin işçiliğine dayalıdır. Malzeme ve işçilik kalitesinin tartışmalı olması bir yana, gerek yerli iş gücünün bir kenara bırakılması ve işsizliği arttırıyor olması, gerekse bu kömüre yapılan ödemenin, yerli kömürlerimiz dururken Güney Afrika'ya ve Venezüella'ya gidiyor olması elbette kabul edilebilir değildir. yerli kömürün kalorifik değeri elbette düşüktür, bunu biz de kabul etmekteyiz, ama varılan son nokta budur. Varılan bu son noktada piyasada faaliyet gösteren serbest üreticiler, ikili anlaşmalarla enerji tedarik ettikleri müşterilerini bırakmışlar ve "özür dileriz, artık bu fiyata size elektrik veremiyoruz" demişler ve koşa koşa ikinci pazara geçmişlerdir. Terkedilen bu tüketiciler de daha ucuz fiyatla elektrik buldukları TEDAŞ'a geçmişlerdir. Sonuçta rekabete dayalı serbest piyasa modelinin belkemiği olan İkili Anlaşma Modeli büyük oranda yıkılmıştır.

Bu noktada bir hususun daha açıklığa kavuşturulması gerekmektedir ki o da şudur; Sağlıklı bir piyasada İkinci Pazarın, yani DUY'un görevi, üreticiyle tüketici arasında dengeleme esnasında ortaya çıkan farkların sıfırlanması ve de mahsuplaşılmasıdır. Bir başka ifade ile sağlıklı bir piyasada, haftanın sonunda veya ayın sonunda, belli bir sürenin sonunda, üçüncü şahıslardan alınan-verilen elektriğin toplamının, yani farkının sıfır çıkması lazımdır. Bunun sıfır çıkmasının gereği şudur: Hiçbir serbest üreticinin marjinal fiyatın cazibesine kapılarak ikili anlaşma ile elektrik vermeyi taahhüt ettiği müşterisini terkederek ikinci piyasaya gelmemesi lazımdır. Bunun sağlanabilmesi için de, birinci piyasayla ikinci piyasa arasındaki fiyat farkının olabildiğince az olması lazımdır. İkinci piyasadaki fiyat şu anda marjinal maliyettir ve sadece yüksek doğalgaz fiyatlarına dayalı olarak saptanan fiyattır. Bu fiyat doğalgaz fiyatlarının dünyada yükselmesi nedeniyle elbette yüksektir ve de gerçektir. Öte yandan, birinci piyasada TETAŞ tarafından uygulanan ve düzenlenen toptan elektrik fiyatları, büyük güçlü hidroelektrik santrallerden elde edilen ucuz elektriğin fiyatı ile yumuşatılmış ve de siyasi nedenlerle sübvansede edilmiş fiyattır. Bu nedenle de, aradaki farktan bazı firmalar tarafından inanılmaz paralar kazanılmaktadır, ucuz fiyatı gören gerçek yabancı yatırımcı piyasaya gelmemektedir. Doğalgaz ve küçük akarsulara dayalı olarak elektrik üreten firmalar ise ikinci piyasaya geçmek zorunda bırakılmaktadır. Sonuç olarak; elektrik piyasasında ikinci pazar, arz talep arasındaki dengelemeyi ve mahsuplaşmayı sağlayan bir mekanizma değil, arz-talep açığından dolayı olan kamunun ortaya çıkan arz eksikliğini kapatmaya yarayan bir alım mekanizması hâline gelmiş durumdadır. piyasadaki arz-talep açığı böyle devam ettiği sürece, - nükleer santral ihalesinin iptal edilmiş olmasını da dikkate alarak söylüyorum- arz-talep açığı da bu şekilde devam edecek ve kamu bu açığı kapatmak için ikinci piyasayı bu amaca dönük bir alım mekanizması olarak kullanmaya devam

edecektir ve de yabancı yatırımcı gelmeyecektir. Bütün bu kötü gelişimler iyi niyetle yapılmış da olsa, siyasi amaçla yapılan bu sübvansiyonla başlamıştır. “Ucuz elektrik sattık, ne olmuş yani, vatandaşa hizmet ettik” sözü yetmemektedir; işin arkasında aslında bunlar da vardır.

4628’e hoyratça yapılan her müdahale sonunda yapının başka yerlerinden, bu saydığım şekilde başka hastalıklar ortaya çıkarmaktadır.

Yabancı yatırımcının gelmemesinin arz-talep yetmezliğine yol açacağını gören Siyasi İrade sonunda rekabete dayalı serbest piyasa modelini bir kenara bırakarak tekrar “Alım garantili, Uzun Dönemli Anlaşmalar”a yönelmiştir. Geçtiğimiz yıl Siyasi İrade bu amaçla bir yasa çıkarmış ve ardından da bir de kömür ihalesi açmış, fakat bu girişim de tekliflerin çok yüksek çıkması nedeniyle hüsranla sonuçlanmıştır. Sonunda varılan nokta maalesef budur. Bundan ibarettir.

Yaşanan ekonomik kriz aslında Enerji Yönetiminin, can simidi olmuştur ve Enerji Yönetimi bu kriz sayesinde arz-talep dengesini sağlayamaz duruma gelmekten, yani başarısız bir duruma gelmekten, mucize sayılabilecek bir gelişme ile, yani bu kriz ile büyük oranda kurtulmuştur. Bir başka ifade ile, yaşanan bu kriz aslında, Enerji Yönetimi için bulunmaz bir şans olmuştur.

Geçtiğimiz yıl bu amaçla yapılan 5784 sayılı yasal düzenlemede;

“Kısa dönemli arz kapasitesinin yeterli bir yedekle oluşturulması için aşağıdaki tedbirler uygulanır”

denilmiştir.

“Türkiye Elektrik Ticaret Taahhüt Anonim Şirketi (TETAŞ), kanunda (4628’de) belirtilen şartlara bağlı olmaksızın, ihale yapmak suretiyle lisans sahibi tüzel kişilere ait mevcut veya işletmeye girecek üretim tesislerinin üretimlerinin satın alınması için enerji alım sözleşmeleri yapar. Sözleşmelerin süresi 2012’yi geçemez.” Ekinde de diyor ki, “yerli kömürlere dayalı, 1.000 MWtan daha aşağı olmamak üzere üretimleri TETAŞ satın alır.”

Bu düzenlemenin anlamı kısaca şudur;Yabancı yatırımcılar gelecektir ve bu yatırımları yapacaktır. Öte yandan, bu yatırımcıların soracağı sorular bellidir.

- 4) Eğer gelir ve bu santralı kurarsam, üreteceğim elektrik üzerinde uzun vadeli ESA yapacak mısınız ?
- 5) Bu ESA’da, Maliyet Esaslı Tarifeye göre makul fiyat verecek misiniz?
- 6) Sözkonusu ESA ile yapılacak satışlara Hazine garantisi veriyor musunuz?

Bu ESA'yı imzaladığınız anda serbest piyasa da, rekabet de, piyasa açıklığı da, her şey bitmiştir ve Türkiye, 4628'in öncesine, yani 2000 yılına dönmüştür.

Enerji Yönetimi bir aralık şunu da söylemiştir; “Rekabet falan, her şey aslında ikincil konulardır. Birincil konu, yani asıl olan talebin karşılanmasıdır, yani lambanın yanmasıdır.” Bu şekildeki bir bakış açısının rekabeti, gerektiğinde feda edilebilir bir kavram olarak gördüğü şüphesidir. Ama unutulmamalıdır ki, rekabetin sağlanamamasının da asıl müsebbibi, bu yapılan sübvansiyon nedeniyle yine kendileridir. Bu sübvansiyonlar yapılmıyorsa, elektrik Maliyet Esaslı Tarife ile satılabilse idi,, -pahalıysa pahalı, ucuz ise ucuz- ve eğer Siyasi İrade bunun arkasında durabilseydi, bugün bu yabancı yatırımcılar gelecekti, rekabet de olacaktı, piyasa açıklığı da. “Piyasa Açıklığı” yukarıdaki kısımda bizim tarafımızdan yapılan tanıma göre daha yüksek olacaktı.

Dr. Sedat ÇAL (Enerji Şartı Sekreteryası Kıdemli Uzmanı)- Osman Hocamız engin deneyimiyle, Türkiye'deki rekabet yapısının nereden nereye geldiğini ve şu anda neden çalışmadığını ifade ettiler. Ben daha ziyade, yurtdışında rekabet kurguları nereden geliyor, ne tür düzenlemeler var diye birkaç kelam etmeye çalışacağım. Osman Hocamız şöyle bir söz kullandı; “Hukuk hepsinden daha önemli, mühendislikten ve diğerlerinden daha önemli.” En başta benim özgeçmişimle alakalı kısımda elektrik mühendisliğine başlayıp sonra hukuka geçtiğimi belirtmişlerdi, Osman Hocamız da bendenize, “hayırdır, neden böyle” diye bir nazar atfetmişti. Aslında, galiba hissi kablel vuku, içgüdüsel olarak zamanında doğru yola girmişim değil mi Hocam?

Prof. Dr. Osman SEVAİOĞLU- Doğru.

Dr. Sedat ÇAL- Aslında hep “hukuk, ezberdir” diye bilinir. Kimi hukuk hocalarımızdan bunu ezberci şekilde uygulayanlar da vardır ama aslında hukuk, tam bir mühendislik harikası, bir beyin cerrahı hassasiyetiyle kurgulamamız gereken bir şey; rekabet de öyle. Rekabetin hukukunu da çok düzgün kurgulayamazsanız işte bizim bugünkü karşılaştığımız sorunlar ortaya çıkıyor. Kaç yıldan sonra aklımda kaldığı kadarıyla, mühendislik birinci sınıfta hasbelkader “Fortran” diye bir bilgisayar yazılım programı dersi vermişlerdi, hukuk alanında bana onun çok büyük yardımları olmuştur. Programı en küçük bir hatayla dahi oluştursanız, çalıştırmaya gayret ettiğinizde program hata sonucunu verir. Hukuk da, aynı mühendislik kurgusuyla, çok ince bir şekilde kurgulanması gereken bir bilim dalı; belki sanata varan tarafını da görenler olabilir. Mesleği övmek açısından biraz abartmak iyidir.

Uluslararası düzeyde rekabete yönelik kurgular nereden şekillendi? Şu anda uluslararası düzeyde, uluslararası alanda rekabete yönelik enerji sektöründe bir düzenleme var mı, ondan da bahsetmeye çalışacağım.

Bendeniz uluslararası bir örgüt olan Enerji Şartı Sekreteryasında dört yıldır naçizane Yatırımlar Uzmanı olarak görev yapmaktayım. Bu kuruluş bir uluslararası antlaşmaya (hukuksal tabiriyle, Enerji Şartı Sözleşmesi ya da Antlaşması) dayalı. Bu Antlaşma 1994 yılında imzalanmış, 1998 yılında yürürlüğe girmiş. O andan beri de, hâlihazırda da uluslararası düzeyde, enerji sektörüne ilişkin rekabeti kurgulamaya yönelik tek uluslararası antlaşma. Bu antlaşmanın tarafları 53 (Avrupa Birliği üyeleri de dahil) ülke. Rusya, Ağustos ayı itibarıyla bu antlaşmadan çekildiğini beyan etti; dolayısıyla, antlaşmanın en önemli işbirliği ortaklarından birisi böylece kapsam dışına çıkmış oldu. Ancak, Türkiye hâlâ üye. Japonya, Orta Asya ülkelerinin çoğu, Kafkasya Bölgesindeki tüm ülkeler, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, bunların hepsi hâlihazırda tam üye. Avrupa Birliği'nin bütün üye ülkeleri yine taraf durumda.

Peki bunu neden kurguladılar? 1991 yılında, -1994'teki anlaşmadan hemen önce- hatırlarsınız, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle, "CIS" dedikleri, bağımsız Orta Asya devletlerinin enerji alanındaki enerji kaynaklarına hâkimiyeti ve enerji kaynaklarındaki zenginliği malum, Avrupa Birliği o dönem itibarıyla bunu bir fırsat olarak değerlendiriyor; bu, Enerji Şartı Sözleşmesinin başlangıcında, önsöz kısmında da çok açık bir şekilde ifade ediliyor. Belki bazıları için, "merdi kıpti şecaat arz ederken sirkatin söyler" diye bir söz var, onu da anımsatabilir. Orada diyor ki, "Sovyetler Birliği'nin çöküşü eşi bulunmaz bir fırsat yarattı." Neden? Çünkü, Sovyetler Birliği dağılmış, enerji kaynaklarına hâkim olan bu bölgede, bu coğrafyada, gelişmiş ve enerjiye aç Avrupa Birliği'nin enerji kaynaklarına rahat erişimi için bir fırsat doğmuş. Bu fırsatı değerlendirip 1991'de Avrupa Enerji Şartı Bildirgesini (European Energy Charter) hazırlamışlar. Bunun üzerine görüşmeler, müzakereler başlamış ve 1994'te antlaşma imzalanmış. Türkiye de en başından beri antlaşmayı imzalayanlar arasında. Türkiye, 1998'de bu antlaşmayı Meclisinde onaylayarak yürürlüğe koymuş. Belirttiğim gibi, aynı yıl da Enerji Şartı bütün olarak yürürlüğe girmiş oldu.

Şu anki bu tek küresel enerji düzenlemesinin rekabetle bağlantısı ne? Enerji Şartı Antlaşması kendi içerisinde, serbest piyasa anlayışına dayalı bir enerji sektörünü öngörüyor, ama bu anlayışı zorunlu kılmıyor, zorunlu tutmuyor. Diğer ülkelerin (özellikle Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği) bu antlaşmaya en başında taraf olmayacağı endişesiyle daha yumuşak kelimeler kullanılmış.

Antlaşmanın kendi içerisinde yarı bağlayıcı ve tam bağlayıcı hükümlerle örülü, çok karmaşık bir yapısı var. Herkesi masanın etrafında toplamak için kimi yerlerde biraz tavizler verilmiş. Yarı siyasi, yarı hukuksal bir belge olarak değerlendiriliyor. Belirttiğim gibi, serbest piyasayı öngören, açık piyasayı öngören, ancak özelleştirmeyi zorunlu tutmayan bir antlaşma. Bununla birlikte, şayet ülke olarak özelleştirirseniz, özelleştirmeye geçerseniz, yerli veya yabancı diye bir ayrıma gitmenizin önünü kesilmiş oluyor, böyle bir ayrıma gidemeyeceksiniz, çünkü “National Treatment yani ulusal muamele ilkesi var.”

Böylece, kendi egemen iradenizle orada yerli ya da yabancı aleyhine herhangi bir perspektifle, herhangi bir kurguyla, “özelleştirme ihalelerinde yerliye % 15 avantaj sağlayalım” diyemiyorsunuz. Bunların üzerine, enerji sektöründe özel sektörün yatırımlarının önünün açılması, özel sektör kurgusunun geliştirilmesi ve muhafaza edilmesi yükümlenilmiş bir hüküm durumunda. Dolayısıyla, doğrudan özelleştirme, doğrudan özel sermaye, özel sektör yatırımları, tam bir bağlayıcılık içerisinde yer almamakla birlikte, öngörülen istikamet ve bu yarı bağlayıcı antlaşma hükümleriyle sizi belli bir istikamete doğru götüren serbest piyasa modelini, uluslararası enerji ilişkilerinde serbestiyeti kurgulamaya yönelik bir uluslararası antlaşma ve biz, Türkiye Cumhuriyeti olarak bununla bağlıyız.

Bu antlaşma, rekabete ve şeffaflığa yönelik, sadece yatırımlara mı ilişkin? Hayır, enerjinin her tarafını (enerji yatırımları, enerjinin ticareti, enerjinin transit geçişi) kapsıyor. Enerjinin transit geçişi şu açıdan önemli.

Türkiye açısından, biz kendimizi sürekli “geçiş ülkeyiz” diye lanse ediyoruz, “bunu Bakü-Tiflis-Ceyhan’la gerçekleştirdik” diye övünüyoruz. Nabucco’ya ilişkin uluslararası ikili antlaşmalar ve diğer hatlar imzalanmak yolunda. Bu transit geçişe ilişkin hükümlerinin ne olduğu bizim için özellikle önem arz ediyor. Enerji Şartı Antlaşmasının transite ilişkin hükümleri, transitin mümkün olduğu kadar şeffaf, mümkün olduğu kadar zorlayıcı ve mümkün olduğu kadar maliyet tabanlı bir geçişi kurgulamayı öngörüyor. Geçiş ülkesinden yeni bir hat yapmasını doğrudan zorunlu tutmamakla birlikte, eğer hatlar doluyorsa, bir defa, mevcut hatlarda boş kapasite varsa, bu kapasiteyi diğer ülkelere kullandırmak ve yeni hatların yapılmasına engel olmamak gibi, yine yumuşak ya da yarı bağlayıcı bir hüküm içeriyor.

Transite ilişkin olarak daha bağlayıcı hükümler getirmesi için, Rusya Federasyonu ile Avrupa Birliği arasında son 10 yıldır Enerji Şartı bünyesinde görüşmeler sürdürüldü. Türkiye bu görüşmelerde en başlarda diğer ülkelerle birlikte taraf iken, daha sonra, “Avrupa Birliği ile Rusya arasında görüşülsün, biz sonra duruma bakar, buna taraf oluruz” anlayışıyla, diğer ülkelerle birlikte ayrı

bir tarafta kalmış. Sadece Avrupa Birliği ve Rusya arasında 10 yıldır çetin müzakereler devam etti. Bu müzakereler neyi getiriyordu? Özellikle Avrupa Birliği açısından transitte daha bağlayıcı hükümler, şu anki yarı bağlayıcı hükümleri daha bağlayıcı hâle getirmeye yönelik ilave hükümler. Rusya'yla Avrupa Birliği anlaşamadılar ve belirttiğim gibi, Rusya, bu antlaşma perspektifinden çekildi, imzasını geri çekti. Ancak, Türkiye ve Ukrayna gibi geçiş ülkeleri için, antlaşmanın ilave protokolle, ilave yükümlülüklerle devreye girmesi için yakında kapı çalınacaktır. Türkiye'nin bu konudaki tutumu ne olmalıdır; kuşkusuz o ayrı bir tartışma konusudur.

Belirttiğim gibi, sadece geçiş ülkesi olarak transit rejimi değil, Enerji Şartı içerisinde, enerjinin ticaretine ilişkin de, ticaretin serbestiyet içerisinde yapılması, yani her şey diğer emtia ya da diğer mallarda olduğu gibi, Dünya Ticaret Örgütü nezdindeki kurallar, GATS gibi gümrük tarife anlaşmaları, hizmet servisi anlaşmaları vesaire gibi küresel ticari kurgular çerçevesinde enerjinin de böyle bir mal gibi serbestçe ticaretinin yapılması, serbestçe yatırımlarının yapılması ve serbestçe iletilmesi; öngörülen kurgu bu. Bunun tabii ki rekabet anlayışı içerisinde savunulacak tarafı çöktür. Bu işin rekabet boyutu. Bir de, enerjinin uluslararası ölçekteki rekabet anlayışıyla yerel ölçekteki rekabet anlayışı aynı şeyler midir, herhâlde bunun üzerinde de düşünmek lazım. Ben hatta, bürokrasi hayatım boyunca, iflah olmaz, iflahı gayri kabil bir liberal anlayışta idim; büyük oranda da hâlâ öyleyim. Ama yurtdışına gidip oradaki diğer ülkelerin perspektifine baktığınız zaman içinizde hafif bir burukluk oluyor. Bunu neden söylüyorum? Türkiye'ye toplantılar ve tatil vesilesiyle gelmeden önce Financial Times gazetesinin Aralık başındaki haberine bakalım:

Amerika'daki Crafts, İngiltere'deki Cadbury şirketini satın almaya çalışıyor, bununla ilgili müzakereler yapıyor; İngiltere Hükümetinin, - dikkatinizi çekiyorum, şirketlerin değil- temsilcileri diyor ki, “siz böyle kısa vadeli ilişki için geliyorsanız, kısa vadeli bir bakışla, ‘geldik, satın aldık, kâr ettik gittik veya sattık gittik ya da kapattık gittik yahut istihdamı azalttık, Amerika'daki ana şirketimiz Crafts lehine İngiltere'deki şirket istihdamı azaltıp Amerika'dan şekerleme ihracatını yaparak şirket olarak kârımızı daha yükselteceğiz’ dersiniz, biz buna izin vermeyeceğiz.” Dikkatinizi çekerim, konu sadece bir şekerleme şirketi. Fransızların Sarkozy döneminde Danone şirketinin satılmasına yönelik, -ki Danone'nin kurucusu sanıyorum, eski dönem itibarıyla, Osmanlı göçmeni bir vatandaşımız- “milli şirketimizdir, stratejik şirkettir, sattırmayız” demişlerdi. Yine, Sarkozy'nin rekabete aykırı görüşleri malumunuz. Geçen yılki gazetelerden birindeydi; “rekabet Avrupa için ne getirmiştir ki” şeklinde sert çıkışları var.

Bunlar işin bir boyutu. Buna benzer bir boyut; sadece enerjiyle bağlantılı değil, yerli-yabancı anlamında, şekerlemenin dışına çıkan, bankacılık vesaire gibi

sektörlerde de var. Hatırlarsınız, şimdiki BDDK Başkanımız, “bankacılık sektöründe çok fazla açılım yapmak, yabancı payı itibarıyla sorunlu olabilir” diye bir beyanatta bulunmuştu. Avrupa’da son kriz döneminde bunun örneklerinin yaşandığını söyleyebilirim, çünkü bunlar gazetelere düşen haberlerdi. Ne gibi? Yine Fransa, zarardaki Fransız şirketlerine, bankalarına mali devlet yardımı yapmak için, bu bankaların yurtdışındaki faaliyetlerine kendi yardımının gitmesini engellemeye ve bu bankaların şirket iştiraklerinin Fransa odaklı olmasına özen göstermeyi ya da koşul tutmayı öngörüyordu. Şunu diyordu: “Ben Fransız vatandaşının vergisini size devlet yardımı diye verip, o parayı Macaristan’daki ya da Türkiye’deki şubelerinizde harcatmam.” Bunlar da işin uluslararası boyutları. Uluslararası rekabet kurgusunda ne denli tam bir serbesti öngörülüyor, buna gelişmiş ülkeler ne denli sıcak bakıyorlar, gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki çıkarları nerelerdir; bunları da sanıyorum ayrı bir perspektifle düşünmek lazım. Bu ülkenin bir vatandaşı olarak bunun irdelenmesinde yarar bulunduğunu düşünüyorum. Rusya’nın Enerji Şartından çekilmesini de o boyut içerisinde değerlendirmek lazım.

Geçen yıl buradaki sunumumda belki söylemiştim; Putin’in 1997 tarihli 110 sayfalık bir doktora tezi var. Hatta, Amerika’da bu tezin, Amerikan kaynaklı bir tezden aşırma olduğuna yönelik iddialar da var. Bu tezi İngilizceye çevirmişler, ben de elde ettim. Orada çok açık bir ifade var; “doğal kaynak sahibi ülkeler, fiyat oluşumunda, elindeki kaynağı en yüksek bedelle diğer kullanıcı ülkelere satmak konusunda, bu işi piyasaya bırakamaz, proaktif davranmak durumundadır, çünkü bu sıradan bir mal değildir, benim için, doğal kaynak sahibi ülke olarak para meselesidir ama kullanan ülke için bir zorunluluktur; dolayısıyla, buna bakışımızı serbest piyasa anlayışına indirmemiz, doğal kaynak sahibi ülkeler açısından kabul edilemez” demiş idi. İktidara geldiğinde de aynısını uyguladı. Anlaşıldığı kadarıyla, Avrupalılar biraz blöf gibi görüyorlardı. Geçtiğimiz Ağustos ayında Rusya resmi şekilde, “ben Enerji Şartından çıkıyorum” dediği zaman ben hiç şaşırma mıştım, çünkü kendisi dediğini yapmış oldu.

Dolayısıyla, o çekilmenin akabinde, Ekim ayında Brüksel’de, “Enerji Şartı ve Yatırım Tahkimi” başlıklı bir konferans yaptık. Orada bir Ukraynalı özel sektör temsilcisi şunu söyledi: “Geçiş ülkesi olarak Ukrayna’nın çıkarlarını mevcut küresel antlaşmalar (bununla Enerji Şartını kastediyor) korumuyor”; bunu Rusya da söylüyordu. Hatta Rusya ilginç şekilde, Enerji Şartının sadece tüketici ülkelerin refahını ve çıkarını kolladığını, geçiş ülkesinin ve kaynak ülkesinin çıkarını öngörmediğini, tek taraflı bir menfaat dengesine dayandığını, dolayısıyla da, kendisinin Enerji Şartını onaylamayacağını beyan etmekteydi. Rusya’nın burada “geçiş ülkesi” lafını kullanması da ilginçtir. Dediğim gibi, bir başka geçiş ülkesi Ukrayna böyle bir itirazı dile getirdi. Türkiye’den bu yönden bir itirazı ben

resmi bir toplantıda henüz duymadım; muhtemelen belki başka yerlerde, makalelerde dile getiren akademisyenlerimiz olmuştur. Türkiye'nin böyle bir itirazı dile getirmesi gerekiyor mu, gerekmiyor mu? Ben olanı biteni, orada olanları size aktarmış olayım, herkes kendi yargısını kendisi verecektir (uygulayıcılarımız dahil olmak üzere). Türkiye'ye ilave geçiş protokolünü imzalatılarak daha bağlayıcı hükümler getirmeyi öngören bir anlayış hâlihazırda mevcut olduğu için, bu soruları vakitlice sormak herhâlde daha isabetli olur; çünkü, bir defa imzalandıktan sonra, Rusya gibi, “antlaşmadan imzayı çekiyorum” diyebilmek herhalde çok kolay ve her ülkeye aynı rahatlıkla imkân dahilinde bulundurulabilecek bir olasılık değil.

Enerjinin uluslararası küresel ölçekte böyle rekabete dayalı bir serbestiyet içerisinde mi kurgulanacağı, yoksa Rusya'nın öngördüğü gibi bir diplomatik manivela olarak mı kullanılacağı; işte bu ciddi bir soru işareti veya ciddi bir değerlendirmeyi gerektiren bir unsur.

Rusya'nın bu yönde dediği bir başka söz daha var (bunu bir başka yerde okumuştum, bu defa Putin'den değil.) Bu yurtdışı literatürde; “Avrupa Birliği olarak ya da Batı dünyası olarak sizin teknolojiniz var, gayet güzel rekabetçisiniz, yüksek teknoloji üretiyorsunuz, kapitaliniz var, yüzyıllardır şu ya da bu yollarla elde edilmiş bir kapital, sermaye birikiminiz var, bunları uluslararası ilişkilerinizde, diplomatik olarak bir manivela aracı olarak kullanabiliyorsunuz, ama Rusya olarak benim elimde sadece doğal kaynaklarım var, teknolojim sizinkiyle rekabet edemiyor, sermayem yok, dolayısıyla, benim elimde, sizin diplomatik manivela araçlarınıza karşı kullanabileceğim tek unsur var, o da doğal kaynaklar, ben de bunu kullanmak zorundayım, kusura bakmayın” şeklinde özetlenebilecek yorumlar vardı.

Bu Enerji Şartı tek küresel ölçek, tek küresel yasal zemin dedik. Bu çerçevede daha ileri rekabet kurgusuna uluslararası ölçekte geçmek ile ulusal ölçekte geçmek arasında ince ayarlara gerek var mıdır? Avrupa Birliği ülkelerinin, “milli şampiyonlar” dedikleri kamu güdümündeki şirketleriyle devam edecekleri, buna karşılık, Avrupa Birliği Komisyonunun daha sert rekabet yanlısı hamleleri bir nevi çekişme hâlinde devam edip gidiyor. Bunun nereye varacağını bilemiyoruz. Avrupa'nın kendi içerisinde, yurtdışındaki diğer ülkelere karşı aynı açıklığı kurgulamaya çalıştıkları yine malumunuz. Son 3. Enerji direktifinde, Avrupa Birliği'nde “Gazprom clause” dedikleri, Gazprom maddesi diye özel bir madde de vardı; “eğer yurtdışındaki bir ülke şirketi ya da kuruluşu Avrupa Birliği içerisinde faaliyet göstermek istiyorsa, o ülkenin ayrıştırılmış bir enerji piyasa rejimine sahip olması gerekir, aksi hâlde izin vermeyiz” şeklinde bir karşılılık ilkesi zorunluluğu getiriyor idi.

Dolayısıyla, bütün bu çerçeveleri hep birlikte iyice bir değerlendirme zorunluluğu ortaya çıkıyor gözüküyor. Bunları ben oradaki hem ikili görüşmelerden, hem de diğer yazılı kaynaklardan aldığım bilgilerle toparlayıp size aktarmaya çalışmış oluyorum.

Bir anekdotla sözümü bağlayayım. Uluslararası yatırım tahkimi çerçevesinde hâlihazırda ilginç bir dava var. Avrupa Birliği'ne girmeden önce Macaristan'da Avrupa şirketleri uzun dönemli anlaşmalar imzalamış (aynen bizde yap-işlet-devret modeliyle imzalanan anlaşmalarda olduğu gibi.) Macaristan AB'nin üyesi değilken AB şirketlerinin böyle uzun dönemli anlaşmalar imzalaması doğal olarak onların pek hoşuna gidiyor (garantili bir zemin); ancak, Macaristan AB'ye üye olduktan sonra Avrupa Birliği Komisyonu Macaristan'a, "uzun dönemli anlaşmalar belli bir şirkete devlet yardımı anlamına gelir, dolayısıyla, Avrupa Birliği'nin kuralı olarak bu uzun dönemli enerji satın alım anlaşmalarını ortadan kaldırmak durumundasın" diye bir uyarıda bulunuyor. Vaktiyle, yapılırken ses çıkarmıyorlardı, çünkü AB'nin dışındaydı, şimdi içeride olunca bunu bozmaya çalışıyorlar. Bu bozulduğu zaman, 20 yıllık sözleşmeyi bozarsanız, şirketler doğal olarak uluslararası tahkime götürüyorlar. Şu anda tahkimde bir dava var. Avrupa Birliği Komisyonu bu tahkim hakem heyetine, ortada kendisinin tarafı olmadığı bir uyuşmazlık bulunmasına karşın, "müdahil" sıfatıyla bir bilgilendirme notu sunmasının kabul edilmesini önerdi ve bu istem kabul edilmiş durumda. Davanın ne sonuç vereceğini bilmiyoruz. Herhalde, yarın, 2 yıl sonra Avrupa Birliği'ne üye bir Türkiye olsak, uzun dönemli anlaşmaları son 10 yıldır, 15 yıldır bize empoze eden yabancı sermaye yerine, bu defa, anlaşmaları bozmak için karşımıza bir baskı geliyor olacak. Bu da ilginç bir gelişme. Dışarıdaki kişi için yapılan uygulamayla, içeride, aile içerisinde daha farklı bir muhabbetten bahsedilebiliyor.

Prof. Dr. Osman SEVAİOĞLU- Sayın katılımcılar, işin dış boyutunu Sedat Hocam detaylı olarak açıkladı. Konuyu daha açık bir şekilde önünüze koyabilmek için bir-iki not aldım.

Birincisi, perakende fiyatlarına kamu adına sübvansiyon yapılan bir piyasada rekabet olmuyor. Rekabet ihlali için bir malın mutlaka, yüksek fiyatla satılması gerekmiyor, düşük fiyatla mal satıldığında da rekabet şartları ortadan kalkıyor; Piyasada geçtiğimiz 62 ay boyunca bu yaşanmıştır.

Elektrik piyasasının sağlıklı bir yapıya kavuşabilmesi için yerine getirilmesi gereken hazırlık ki, yeni Enerji Yönetimi bunu benimsemektedir, ben de böyle anlıyorum ve de tasvip ediyorum, yakıt fiyatlarıyla elektrik fiyatları arasındaki bu makasın bir an önce kapatılmasıdır. Yakıt fiyatları dünya konjonktürüne bağlıdır ve Türkiye'nin elinde değildir. Yakıt fiyatları Çin'in ve

Hindistan'ın primer enerji emmesi bu şekilde devam ederse artacaktır ve kolay kolay da düşmeyecek gibi görünmektedir. Elimde dünya piyasaları ile ilgili bazı örnek rakamlar vardır. Çin'in kişi başına enerji talebi 2005'te 1.34 Tep'ken, 2030'da 2.64 Tep olacaktır, , yani iki katına çıkacaktır; petrol ithalatının toplam talebe oranı 2005 te 47.30'ken 2030 da 82.91'e, iki katına çıkacaktır. elektrik talebinin dünya elektrik talebine oranı % 2005 te 13.98'ken 2030'da 23.94'e, yani iki katına çıkacaktır. 2030, yaklaşık 20 yıl sonraki bir perspektif, çok fazla uzak bir perspektif değildir. Çin'in doğalgaz talebinin dünya doğalgaz talebine oranı şu anda 1.79 dir, 2030'da bu oran 4.98 olacaktır, yani yaklaşık üç katına çıkacaktır. Bunun sebebi şudur: Çin nüfusunun fazla olması nedeniyle kişi başına düşen enerji tüketimi çok düşük olan bir ülkedir. Çin bu düşüklüğü inanılmaz ölçüde hızlı bir kalkınma ile yükseltmeyi amaçla ve bu amaçla her yıl yüksek bir kalkınma hızı hedeflemekte ve de bu hedefi tutturabilmektedir. Dolayısıyla, Çin'in enerji tüketimi hızla artacaktır. Hindistan da buna benzer bir senaryo izlemektedir.

Enerji, bütün dünyada kısıtlı bir üründür; Dolayısıyla, kısıtlı bir ürün üzerinde dünya piyasalarında giderek artan talep olması durumunda fiyatlar artacaktır.

Türkiye böyle bir konjonktürde ne yapmalıdır? Her şeyden önce, kamu açığının önlenmesi için yakıt fiyatlarıyla perakende satış fiyatları arasındaki makasın kapatması lazımdır. Bu makası kapatmak için, yakıt fiyatlarını düşürülemediğine göre, Türkiye enerji üreten bir ülke olmadığı için, yani doğal kaynaklara sahip olmayan bir ülke olduğu için yapılabilecek bir tek şey kalıyor; o da perakende satış fiyatlarını yukarıya çekmektir. Esasen sektörde rekabetin sağlanması için başka çare de yoktur. Bunun yolu da esasen maliyet esaslı tarifeden başka bir şey değildir. Siyasi İrade tarafından bugüne kadar uygulanmasından imtina edilen bu yol aslında doğru yoldur. 4628'in gördüğü yol, önerdiği yol da aslında budur.

Maliyet Esaslı tarifede uygulanması gereken, fiyatlandırma prensibi kısaca şudur; En alta toptan elektrik fiyatları konulmaktadır. Bunun üzerine sırayla yatırımların yıllık amortisman bedelleri, işletme giderleri, vergiler, makul kâr, sigorta primleri, kayıp-kaçak oranları konulmakta ve sonuçta ve belli bir fiyat çıkmaktadır; Bu, elektriğin o bölgede satılması gereken Maliyet Esaslı Perakende Fiyatıdır. Tabii, kayıp-kaçığın fazla olduğu bölgelerde bu fiyat yüksek çıkmaktadır. Bu durumda, bu bölgelerdeki satışlara belli bir süre ve belli bir miktar ve giderek azalan bir şekilde, e^{-at} formülüyle, giderek sığırına inen bir şekilde ihtiyacı olan abonelere DGD (Doğrudan Gelir Desteği) ile sübvansiyon yapılması gerekebilir. Bu bölgelerde ve sadece ihtiyacı olan abonelere yapılacak olan yapılacak bu şekildeki bir sübvansiyonun şu anda ulusal tarife modeli ile

uygulanan sübvansiyondan çok daha az ve kabul edilebilir olacağı söylenebilir. Halbuki, şu anda ulusal tarife modelinde yasa dışı yollarla elektrik kullanmaya teşebbüs etmeyen dürüst abonelerden elde edilen hasıla fazlası, yasa dışı yollarla elektrik kullanan bölgelere aktarılmaktadır. Bu husus aynı zamanda sosyal bir tartışma konusudur. Bu tarife modelinin kayıp kaçakların azaltılmasını teşvik etmediği, hatta bilakis artmasını teşvik ettiği ortadadır. Türkiye halen mesken abonelerinde yasa dışı yollarla kullanılan elektrik bedeli olan asgari bir milyar dolar civarında para kaybetmektedir.

Sektörün bir başka eksikliği daha vardır ki, o da şudur: Sektör (girişimciler) gelişmeleri genellikle arkadan takip etmekte, yatırım kararlarını araştırmaya, bilgi birikimine, stratejiye ve öngörüye göre değil, genellikle Enerji Yönetimi ile kurduğu ilişkilere göre şekillendirmektedir. Örnek olarak Nükleer santral projesi için aslında Hazine Garantisine aslında ihtiyaç yoktur. Biraz incelense, araştırılsa bu görülecektir. Zira, Türkiye’de elektrik fiyatları giderek artmaktadır. Bu hususta verilecek bir alım garantisi firmayı nispeten düşük bir fiyat ile ESA’ya bağlayacaktır. Elektrik fiyatlarının 18 Yeni Kuruşlara doğru gittiği bir piyasada bu elektriğin kolayca piyasada satılması mümkündür.

Kamunun ihtiyacı ucuz elektrik değildir, üniversitedir, hastanedir, sağlıktır, belediye hizmetleridir, sosyal hizmetlerdir. Ayrıca, ucuz elektrik halka değil, ticaret ve sanayiye, sübvansiyon mekanizması olarak kullanılmaktadır. Bu sübvansiyonun bu şekilde sürmesi beklenemez. Geçenlerde bir bankacı aradı, “Hocam, biz girişimcileri, alım garantisinden vazgeçme yönünde ikna etmeye çalışıyoruz, fakat onları elektriğin 18 Yeni Kuruşa çıkacağına bir türlü ikna edemiyoruz.” dedi. Fiyatların artması ile birlikte, girişimler de artacağı için, malın çoğalması ve rekabetin tesis edilmesi sağlanmış olacaktır. Bir başka ifade ile, rekabet için temel şart piyasadaki malın, yani arzın artmasıdır.

Elektriğe yapılan her zam toplumsal tartışmaları da elbette yanında getirmektedir. Siyasi İradenin de işi elbette hiç kolay değildir. Mevcut konjonktürde Siyasi İrade; “Biz piyasada rekabetin sağlanmasından ziyade öncelikle elektriğin mevcut olmasının sağlanmasının gerekli olduğu görüşündeyiz” demektedir. Bu da neticede siyasi bir karardır ve de bir tercihtir. Bir başka ifade ile, bu hususta da burada tartışılacak bir husus yoktur. Fakat denilebilir ki, bunca yasal düzenleme, bunca yasa, yönetmelik, Kurulların, Kurumların kurulmasından sonra geline nokta sadece bu kadardır.

Öte yandan, Nükleer santral ihalesinin iptal edilmesinin ardından arz-talep dengesi bakımından işler daha da zorlaşmıştır. Bu iptal sonucunda arz-talep dengesinde 40 milyar kWatt-saatlik bir üretim açığı ortaya çıkmıştır. Halbuki Türkiye’nin bu santrale ihtiyacı vardı. Türkiye’nin İlısu Santrali dahil, tüm bu

santrallara ihtiyacı vardır; Bu santralin kurulu gücü 1.200 MW'tır. Yani, az değildir. Türkiye'nin Yusufeli'ne de Deriner'e de ihtiyacı vardır. Tüm bu santralların bir an önce kurulması lazımdır.

Bu ekonomik kriz böyle devam etmeyecek, Türkiye düzelecek, düzlüğe çıkacaktır ve enerji tüketim artış yüzdesi tekrar eski seviyesine gelecektir. Ekonomik kriz olmuştur, ama nüfus artışı aslında düşmemiştir. Elektrik tüketimi de nüfus artışına bağlıdır. Bakın, 5654 Sayılı Yasada diyor ki, "2014 yılına kadar işletmeye girenlerin ürettiği elektrik ve perakende ve toptan satış lisansına sahip şirketlerce, bu kanununun 4'üncü maddesi hükümlerine göre satın alınır."

Burada bugüne kadar üzerinde tartışma yapılmayan bir sorun daha vardır ki o da şudur;

Geçtiğimiz yıl 5654 Sayılı yasaya dayalı olarak yapılan kömüre dayalı elektrik santrali yatırımı ihalesinde inanılmaz fiyatlar ortaya çıkmıştır ve sonunda ihale iptal edilmek zorunda kalmıştır. Bir başka ifade ile "Uzun dönemli anlaşmalar yapınca fiyatlar düşecektir" şeklindeki görüş ve kanaat de aslında doğru değildir. Tam tersine fiyatlar daha da yükselebilmektedir. Sözkonusu Yasada; "EÜAŞ tarafından kömür ihalesi sonucu kömür kullanım hakkı verilen şirketler 1.000 MW ve üzeri güçte santrallerden 2014 yılı sonuna kadar işletmeye açılanların ürettiği enerji satın alınacaktır" denilmektedir.

5654 sayılı yasaya göre yerli kömürlerden elektrik üretmek üzere ihale açılmış ve teklifler alınmıştır. Bir şirket çıkmış; "ben bu santrali da kurarım, kömürü de elde ederim, hem de bunu size satarım, yalnız, fiyatım ilk 5 yıl 14 sent, ondan sonraki yıl 15.6 sent, 12 ila 15 yıl arası 14.70 senttir" demiştir, Diğer bir firma ise, "Fiyatım 19 Amerikan sentidir" demiştir. 19 sent 25 Yeni Kuruş demektir. Yerli kömürlerimizi değerlendirmek üzere ortaya çıkan Firma; "25 Yeni Kuruşa elektrik satarım. Bunun için de 15 yıllık süre ile ESA yapılmalıdır" demektedir.

Üstelik, buradan alınan bu yüksek fiyatlı sonunda elektrik dağıtım ihalesini alan şirketin üzerine yıkılacaktır. Siyasi İrade 5654 sayılı yasa ile kömür santrali kuracak girişimciye demektir ki; "Sen bu santrali kur, elektriği üret, hiç korkma, ben bu elektriğin perakende ve toptan satış lisansına sahip şirketlerce satın alınmasını sağlayacağım. Yani, bu şirketlere emredeceğim, senin ürettiğin bu elektriği alacaklar." Bir başka ifade ile Dağıtım şirketlerine "Alacaksın bu elektriği" denilecektir. Dağıtım şirketleri de "Bu yüksek fiyatlı elektrik nereden çıktı, ihalede böyle bir şey yoktu" diye belki itiraz edecek ama sonunda enerji bedeli tarifede "pass through" olduğu, yani bu fiyat artışı aslında kendisine değil, son tüketiciye yansıtılacağı için kabul etmek zorunda kalacaktır. Rekabet Bunun neresindedir, liberalizm bunun neresindedir?

Sözkonusu dağıtım ihalesini alan şirketler nakit akış tablolarını hazırlayarak teklif vermişler ve yaptıkları bu nakit akış tablolarına göre faaliyet göstermeyi planlamışlardır. Bu tablolarda böyle bir santralden bu şekilde yüksek fiyatla elektrik satın alınması ve bunun sonucunda bu santralin yatırımcısına bu şekilde ödeme yapılması yönünde bir düzenleme yoktur. Bir başka ifade ile bu firmaların nakit akış tablolarında bunun hesabı yoktur.

Enerji Yönetiminde yukarıdaki kısımda verilen örnekten de görüldüğü gibi, bu ülkede işler sarpa sarınca hukuk bir kenara bırakılıp işler zorlamayla, zorlayarak yapılmaktadır. Bir kanun maddesi hazırlanmakta, işler çözülmeye çalışılmakta ve bunun hukuki olduğu iddia edilmektedir. Kanuna uygun olmak ile hukuka uygun olmak aynı şey değildir.

Maliyet esaslı tarifeyi uygulanmaması sonucunda varılan son nokta işte burasıdır. Arz-talep açığı giderek büyümekte ve bu şekilde Siyasi İradenin elinde uzun vadeli alım garantili ESA'lar imzalamaktan başka çare kalmamaktadır. Bu da, 4628 sayılı yasa ile getirilen rekabete dayalı serbest piyasa yapısının yıkılması demektir. Rekabetin ölümü demektir, Sonuçta birtakım firmalar gelecektir ve bunlarla 15 yıllık ESA'lar imzalayacaktır, hem de 25 Yeni Kuruş gibi yüksek bir fiyat üzerinden imzalanacaktır.

Dr. Sedat ÇAL- Osman Hocamın dediği bir hususa özellikle dikkatinizi çekmek istiyorum, çünkü bu sadece bize mahsus bir konu değil. Hangi enerji projesini yapmaya kalksanız mutlaka bir yerden bir protesto sesi yükseliyor. Karadeniz boylarında, su gövdesi biriktirmeksizin, sadece düşüden faydalanılan küçük hidroelektrik yapalım diyorsunuz; orada ya tarih, ya çevre, ya ağaçlar vesaire gündeme geliyor, balıklar çıkıyor, “tarihi bozmayalım, çevreyi bozmayalım” vesaire deniyor. Su biriktirmeli büyük baraj diyorsunuz, o zaman “büyük göçler, tarihler, sizin atanızın mezarı su altında kalıyor” vesaire vesaire deniyor. Kömür, doğayı kirletiyor. Yenilenebilir enerji deseniz, ona da karşı çıkanlar var; Avrupa’da, “efendim, rüzgâr güllerinin kanatları ses yapıyor, görüntüyü bozuyor, kuşların akış alanını engelliyor” diye itiraz eden yerler de var. Şu ana kadar bir güneş kaldı.

Prof. Dr. Nurettin KALDIRIMCI (Rekabet Kurumu Başkanı)- Nükleer zaten çok sakıncalı.

Dr. Sedat ÇAL- Nükleere zaten itiraz var. “Benim tarafımda yapma, nerede yaparsan yap”; Avrupa’da kimi ülkeler bunu yapıyor. Şimdi son moda (bizim Enerji Şartı içerisinde, yaklaşım itibarıyla biraz AB hegemonyası anlayışı da var); Afrika içerisinde geniş alanlara yayılıp oradan elektriği, Afrika’ya götürmekten ziyade, Avrupa’ya taşımak. Afrika’da da gelişim olsun vesaire; eminim onu da düşünüyorlar, insancıl insanlar.

Geçen yıl Arnavutluk raporunu hazırlarken Arnavutlar dediler ki, “biz nükleer santral de yapacağız.” Zaten hidroelektrik kaynakları yeterince bol, daha kullanılmamış hidroelektrik kaynak potansiyelleri var. Nükleer de nereden çıktı, ne alaka dediğimiz zaman, iş anlaşıldı ki, İtalyanlar kendi tarafında nükleer yapmak istemiyorlar; Arnavutluk’ta yapacaklar, deniz altından da kabloyla İtalya’ya götürecekler. İtalya şu anda da, Fransa’nın nükleer kaynaklı elektriğinden ithalat yoluyla gayet cömert bir şekilde yararlanmakta.

Buna bir de şunu ekleyeyim (bu aynı zamanda sanayi açısından da bir politika hâline dönüşüyor): Uşak’ta 10 yıl öncesinde birileriyle konuşurken dediler ki, “bizim burada deri işleme sanayimiz vesaire vesaire, hepsi çok hoş; ama aslında Avrupalılar 100 avroya gayet hoş deri ceket giyiyor, işin bütün berbat tarafını biz burada, Uşak’ta yapıyoruz ve onu çekmek durumunda kalıyoruz.” Dolayısıyla, olumsuz yan etkiler yaratan üretim alanlarını periferi ülkelerine, diğer ülkelere kaydırırsınız, siz yüksek teknoloji silikon vadisinde temiz iş yapar, onu ihraç edersiniz (silahlarınızı vesaire), dolayısıyla, diğerlerine Nike ayakkabılarını, plastiği, şunları bunları ürettirirsiniz, size mal temiz gelir; siz çevrenizi temiz tutarsınız, kendi bahçenizde kötü kokudan, çevreden kaçınmış olursunuz. Yurtiçinde de, ne yaparsanız, hemen “o projeyi şu kesim, bu projeyi diğer kesim” diye karşı çıkan bir kesim olabiliyor. Avrupa’daki benzer yaklaşımdan da hareketle bir onun altını çiziyim dedim.

Buraya girerken değerli BOTAS eski Genel Müdürümüzle ayaküzeri konuştuk. Kendisi şu an burada. BOTAS’ın yeniden yapılandırılması, dağıtım, iletim vesaire, doğalgaz sektörünün daha küçük yapılara ayrılaştırılması ve daha ticari perspektife büründürülmesi, bu da hâlihazırda yasal düzenlemeyle öngörülen bir mekânizma. Son günlerde enerji çevrelerindeki tartışma; “BOTAS’ın bu şekilde yapılması yerine, buna karşı çıkan kimi görüşler var, Avrupa’nın kimi ülkelerinde olduğu gibi, BOTAS, bölünmek bir yana, daha da güçlendirilmeli ve güçlü milli devlet şirketi şeklinde (EDF gibi, Gazprom gibi, vesaire) yapılandırılmalı.” Ona karşı olarak Sayın eski Genel Müdürümüz dedi ki, “velakin, eski dönemlerde devlet eliyle yapıldığı zaman da, ne tür sakıncaların olduğunu gördük.” O da doğru. Ben de o dönemde bürokrasinin içerisindeydim. Bu “beyaz enerji” skandalına götüren süreçte, kamu taleplerinin nasıl şişirildiğine, ihalesiz işlere vesaire vesaire. Kamu eliyle yapsanız bir dert, özel eliyle yapmaya kalktığınız zaman, bu defa, ülke içi rekabetin ötesine varan, uluslararası ilişkiler ve diplomasi, strateji boyutu (“Danone’yi sattırmam, milli şirket” meseleleri) gündeme geliyor. Dolayısıyla, bir çözüm bulmak çok kolay değil.

Bir espriyle de bağlayım sözümü. “Baba bir hırsız tuttum, oğlum getir, gelmiyor, bırak gitsin, gitmiyor”; böyle bir konu.

Umarım, makul, ülke çıkarlarına uygun, akılcı bir çözüm, buradaki hâzirunun ve diğer bütün sektör ilgililerinin katkılarıyla, hep birlikte bulunabilir.